

Çocuklarda tamamlayıcı ve alternatif tıbbi konu alan araştırmaların değerlendirilmesi

Hilal Özcebe¹, Funda Sevcençan²

Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi ¹Halk Sağlığı Profesörü, ²Halk Sağlığı Araştırma Görevlisi

SUMMARY: Özcebe H, Sevcençan F. (Department of Public Health, Hacettepe University Faculty of Medicine, Ankara, Turkey). Evaluation of researches about complementary and alternative medicine in children. Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi 2009; 52: 183-194.

The aim of this research was to evaluate articles on complementary and alternative medicine in children. This descriptive study was conducted in 2008, and included all abstracts about complementary and alternative medicine in children as found in PubMed. In this study, 292 abstracts clinic, randomized controlled, metaanalysis that had English abstracts were included. 16 abstracts that conformed to the criteria were evaluated. Three-fourths of the abstracts (75.0%) were published within the last three years, and over half (62.5%) were descriptive studies. Approximately 38% of the abstracts aimed "to determine the frequency of utilization of complementary and alternative medicine in children". The frequencies of utilization of complementary and alternative medicine in children varied between 18.4-95.0%. 18.7% of the abstracts reported "the need for new studies to evaluate the effects of complementary and alternative medicine applications in children". It is recommended that the results of the complementary and alternative medicine studies in children would be evaluated with evidence-based medicine approach.

Key words: children, complementary and alternative medicine, abstract, PubMed.

ÖZET: Bu çalışmada çocuklarda tamamlayıcı ve alternatif tıp uygulamalarını konu alan araştırmaların değerlendirilmesi amaçlandı. Tanımlayıcı tipte olan bu araştırmada tıp alanında sıklıkla kullanılan arama motoru olan PubMed'de Aralık 2008 sonu itibariyle yer alan çocuklarda tamamlayıcı ve alternatif tıp konulu tüm makaleler tarandı. Tarama sonucunda ulaşılan 292 makalede klinik, randomize kontrollü, meta-analiz araştırmaları olması ve makalenin İngilizce özeti bulunması kriterleri arandı. Araştırmaya alınma kriterlerine uygun 16 makale değerlendirmeye alındı. PubMed'de ulaşılan makalelerin %75.0'nun son üç yıl içinde yayınlandığı, %62.5'inin tanımlayıcı tipte olduğu saptandı. Araştırmaya alınan 16 çalışmanın %37.5'inde "Çocuklarda tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemi kullanma sıklığının belirlenmesi"nin amaçlandığı saptandı. Tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemlerinin kullanılma sıklığının %18.4-95.0 arasında değiştiği görülmekteydi. Araştırmaların %18.7'sinde "Tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemlerinin etkisini değerlendirecek araştırmalara ihtiyaç olduğu" önerisinde bulunuldu. Tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemlerini konu alacak çalışmaların kanıta dayalı tıp yaklaşımı içinde yapılması gerektiği düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: çocuk, tamamlayıcı ve alternatif tıp, makale, PubMed.

Alternatif tıp, bilimsel tıp uygulamalarının yerine başka yöntemlerin kullanılması anlamında kullanılabilir. Tamamlayıcı tıp ise alternatif tıp ürün ve yöntemlerinin tedavi protokollerine ek olarak kullanımı ile açıklanabilmektedir. Aslında alternatif ve

tamamlayıcı tıp kavramları birbirinden farklı olmakla beraber genellikle beraber anılan kavramlardır¹. Alternatif tıp veya tamamlayıcı tıp, daha çok geleneksel doğal bitkileri kullanarak elde edilen ilaçlarla tedavi etme yöntemi olarak da tanımlanmaktadır².

Alternatif tıp uygulamaları içinde Ayurveda, Akupunktur, Geleneksel Anadolu Halk Hekimliği, Herbalizm, Bitkisel Tıp ve Yoga gibi tarihi uygulamalar; Oksijen Terapisi, Ozon Tedavisi, Detoksifikasyon Tedavisi, Aromaterapi, Homeopati, Diyet Desteği, Elektromanyetik Alanlar, Masaj, Reiki ve Bioenerji gibi yeni yaklaşımlar yer almaktadır³.

Bazı ülkelerde tamamlayıcı ve alternatif tıp sağlık hizmetleri ile beraber düşünülebildiği gibi bazı ülkelerde alternatif tıp modern tıp yöntemleri yerine uygulanabilmektedir^{1,4}. Alternatif tıp uygulamaları bazı ülkelerde yasal olarak uygulanmaktadır. Ancak uygulama sırasında bazı kuralların gündeme geldiği görülmektedir. Örneğin, Hong Kong Tıp Konseyi alternatif tıp konusunda önemli uygulamaları olan Çin Tıbbı'nın uygulanmasına ilişkin kriterler belirlemiştir. Bu kriterler tedavi için kullanılan yöntemin güvenilir olması, deneyimli birisi tarafından uygulanması, her iki tarafın da rızasının olması, uygulamanın bir araştırma olarak izlenmesi ve bilim adamları tarafından gözden geçirilmesi şeklindedir⁵.

Alternatif tıbbın çok yaygın olarak kullanılmasını etkileyen pek çok etmen bulunmaktadır. Dünyada pek çok yerde alternatif tıp ürünlerine ulaşmak çok daha kolay olabilmektedir⁶. Ayrıca toplumun inançları da alternatif tıbbın etkili olduğu yönündedir⁷. Bunun nedenleri arasında halkın genellikle bilimsel bilgileri anlama düzeyinin düşüklüğü, bilime karşıt olmaları, karşılanamayan sağlık gereksinimi⁸, alternatif tıba inanma isteği⁷, sosyokültürel özellikler, davranışlar ve tutumlar⁶ ve önyargılar yer almaktadır⁴.

Son yıllarda tıp uygulamalarında kanıta dayalı tıp yaklaşımı benimsenmekte ve uygulanması desteklenmektedir. Kanıta dayalı tıp çalışmalarında en üst düzeyde kanıtı sunan araştırmalar randomize kontrollü araştırmalar ve meta-analizler olarak tanımlanmaktadır. Kanıta dayalı tıp yaklaşımı ile alternatif tıp uygulamalarını yeterli kanıtı olmadığı için göz ardı edilmelidir. Alternatif tıp uygulamalarının kanıta dayalı tıp yaklaşımı içinde kabul edilebilmesi için bazı sınırlılıkları aşması gerekmektedir. Daha önce yapılan çalışmalarda elde edilen kanıt çok iyi de olsa, nitelikli randomize kontrollü bir çalışmanın sonuçlarının da elde edilmesi gerekmektedir^{9,10}.

Yeni bir yaklaşımın tıpta kanıta dayalı yaklaşım içinde benimsenmesi için araştırma sonuçlarının kanıta dayalı olarak literatürde yer alması gerekmektedir. Alternatif tıp uygulamalarına ilişkin araştırmalar sosyal ve ekonomik nedenlerle büyük çaplı olarak yapılamamaktadır. Ancak Dünya Sağlık Örgütü de son yıllarda alternatif tıp ile ilgili çalışmaların yapılmasını ve bilimsel olarak kanıtlanmasını destekler bir tutum içinde görüş bildirmektedir⁵.

Sağlıkla ilgili bilgi üretiminden, bilginin günlük kullanımına; sağlıkla ilgili planlamalardan satın almalara; temel tıp eğitiminden tıp eğitiminin planlanmasına kadar sağlıkla ilgili tüm süreçleri çok yakından ilgilendiren ve bu süreçleri köklü biçimde değiştirmeyi hedefleyen bir model olarak tanımlanan "Kanıta Dayalı Tıp" yaklaşımı çerçevesinde^{9,10} bu çalışmada çocuklarda tamamlayıcı ve alternatif tıp uygulamalarını konu alan araştırmaların değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Materyal ve Metot

Tanımlayıcı tipte olan bu çalışmada tıp alanında sıklıkla kullanılan arama motoru olan PubMed'de Aralık 2008 sonu itibariyle yer alan çocuklarda tamamlayıcı ve alternatif tıp konulu tüm makaleler tarandı. Tarama, "complementary and alternative medicine" ve "children/child/chilhood" anahtar kelimeleri birlikte kullanılarak gerçekleştirildi. Tarama sonucunda ulaşılan 292 makale klinik, randomize kontrollü, meta-analiz araştırmaları olması ve makalenin İngilizce özeti bulunması kriterleri arandı. Editöre mektuplar, editör yazıları ve derleme makaleler değerlendirme dışında tutuldu. Araştırmaya dahil etme kriterlerine uygun 18 makaleye ulaşıldı. Bu makalelerden ikisi çocuklarda tamamlayıcı ve alternatif tıp konusu dışında olması nedeniyle araştırma dışı bırakıldı, 16 makale değerlendirmeye alındı^{6,7,8,11-23} (Tablo VI). Araştırmaya dahil edilebilen makaleler yayınlandığı tarih, dergi, araştırmanın amacı, yöntemi, bulguları ve araştırmacıların önerileri açısından değerlendirildi. Veriler SPSS 16.0 istatistik paket programı ile analiz edilmiş, analizlerde yüzde dağılımı kullanıldı.

Bulgular

Çocuklarda tamamlayıcı ve alternatif tıp uygulamalarını konu alan araştırma makalelerinin değerlendirildiği bu çalışmada 16 araştırmanın yıllara göre sayılarının dağılımı Tablo I'de sunulmuştur.

Tablo I. PubMed’de yayınlanmış çocuklarda tamamlayıcı ve alternatif tıp konulu makalelerin yıllara göre dağılımı (2008).

Yıllar	Sayı	Yüzde
2008	4	25.0
2007	4	25.0
2006	4	25.0
2002	2	12.5
1998	2	12.5
Toplam	16	100.0

Tarama yapıldığı tarihler arasında konu ile ilgili PubMed’de yer alan makalelerin tamamının son 10 yıla ait olduğu, 16 araştırmanın 12’sinin (%75,0) son üç yıl içinde yayınlandığı saptandı (Tablo I).

Araştırmaya alınan 16 makalenin 8’inin (%50.0) pediatri dergilerinde yayınlandığı, altısının ABD’de, dördünün İngiltere’de, birinin Avusturya’da, birinin Fransa’da, birinin Kanada’da, birinin Hollanda’da, birinin Almanya’da, birinin ise Singapur’da yapıldığı saptandı.

Araştırmada PubMed’de yayınlanmış çocuklarda tamamlayıcı ve alternatif tıp konulu 16 çalışmanın 10’unun (%62.5) tanımlayıcı, üçünün (%18.6) meta-analiz, birinin (%6.3) kesitsel, birinin (%6.3) kohort, birinin ise (%6.3) müdahale tipinde yapıldığı saptandı (Tablo II).

Araştırma grubunun belirtildiği 11 araştırmanın 10’unun (%90.9) çeşitli kliniklere başvuran hastalarla, birinin ise (%9.1) toplum tabanlı yapıldığı saptandı.

Değerlendirmeye alınan 16 araştırmanın amaçları dört başlık altında toplandı. Altısında (%37.5) “Çocuklarda tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemi kullanma sıklığının belirlenmesi”, altısında (%37.5) “Tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemlerinin çeşitli sağlık sorunları ve

Tablo II. PubMed’de yayınlanmış çocuklarda tamamlayıcı ve alternatif tıp konulu makalelerin araştırma tiplerine göre dağılımı (2008).

Araştırma tipi	Sayı	Yüzde
Tanımlayıcı	10	62.5
Meta-analiz	3	18.6
Kesitsel	1	6.3
Kohort	1	6.3
Müdahale	1	6.3
Toplam	16	100.0

ilaç yan etkilerini azaltmak üzere etkili olma durumunun belirlenmesi”, beşinde (%31.3) “Çocuklarda tamamlayıcı ve alternatif tıba başvurma nedenlerinin saptaması”, dördünde (%25.0) ise “Ailelerin çocukları için tamamlayıcı ve alternatif yöntem kullanma konusundaki görüşlerinin saptanması” amaçlandığı belirlendi (Tablo III).

Araştırmaya dahil edilen “Çocuklarda tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemi kullanma sıklığının belirlenmesi”nin amaçlandığı çalışmalara göre tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemlerinin kullanılma sıklığının %18.4 ile %95.0 arasında değiştiği görülmektedir.

Değerlendirmeye alınan 16 araştırmanın sonuçları da değerlendirildi ve bütün sonuçların beş başlık altında toplandığı saptandı. Araştırmaya alınan çalışmaların sonuçlarının dağılımı Tablo IV’te sunulmuştur.

Araştırmaya alınan 16 çalışmanın 14’ünde (%87.5) “Ailelerin, tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemlerinin çocuklarının genel sağlık durumlarına, iyilik haline ve yaşam kalitelerine olumlu etkileri olduğunu düşündükleri”, beşinde (%31.2) “Tamamlayıcı ve alternatif tıp kullanımının anne ve babaların yaş ve öğrenim durumu gibi çeşitli sosyodemografik değişkenlerle ilişkili olduğu”, üçünde (%18.7)

Tablo III. PubMed’de yayınlanmış çocuklarda tamamlayıcı ve alternatif tıp konulu makalelerin amaçlarının dağılımı (2008).

Araştırmaların amacı	Sayı	Yüzde ¹
Çocuklarda tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemi kullanma sıklığının belirlenmesi	6	37.5
Tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemlerinin çeşitli sağlık sorunları ve ilaç yan etkilerini azaltmak üzere etkili olma durumunun belirlenmesi	6	37.5
Çocuklarda tamamlayıcı ve alternatif tıba başvurma nedenlerinin saptaması	5	31.3
Ailelerin çocukları için tamamlayıcı ve alternatif yöntem kullanma konusundaki görüşlerinin saptanması	4	25.0

¹Yüzdeler makale sayısı üzerinden alınmıştır.

“Tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemlerinin kullanımında inançların etkili olduğu”, ikisinde (%12.5) “Araştırmalarda, tamamlayıcı ve alternatif tıp uygulamalarının karşılanamayan bir gereksinimden kaynaklanıyor olabileceği”, ikisinde (%12.5) ise “Doktorların hastaların ve ailelerinin alternatif yöntemlere yöneldiklerinden haberdar olmadıkları (%30.0-55.0) ve tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemlerin olası sonuçlarını bilmedikleri” sonucuna varıldı (Tablo IV).

Değerlendirmeye alınan 16 araştırmanın sonuçları da değerlendirildi ve bütün önerilerin dört başlık altında toplandığı saptandı. Araştırmaya alınan çalışmaların önerilerinin dağılımı Tablo V’te sunulmuştur.

Araştırmaya alınan 16 çalışmanın üçünde (%18.7) “Doktorların çoğunun hastalarının tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemlerine yöneldiklerinden

yeterince haberdar olmadıkları ve bu yöntemlerin olası sağlık sonuçlarını bilmeleri gerektiği”, üçünde (%18.7) “Tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemlerinin etkisini değerlendirecek araştırmalara ihtiyaç olduğu”, ikisinde (%12.5) “Tamamlayıcı ve alternatif tıp uygulamalarının etkinliğinin düşük olduğu ve kullanılmasının önüne geçilmesi gerektiği”, birinde (%6.2) ise “Tamamlayıcı ve alternatif tıp uygulamalarında ulusal merkezlerin kurulması ve uygulamaların standart hale getirilmesi gerektiği” önerilerinde bulunuldu (Tablo V).

Tartışma

“Kanıtla Dayalı Tıp” yaklaşımı çerçevesinde çocuklarda tamamlayıcı ve alternatif tıp uygulamalarını konu alan çalışmaların değerlendirilmesinin amaçlandığı bu çalışmada PubMed’de 2008 yılı sonuna kadar yer alan makalelerin tamamına ulaşılmıştır.

Tablo IV. PubMed’de yayınlanmış çocuklarda tamamlayıcı ve alternatif tıp konulu makalelerin sonuçlarının dağılımı (2008).

Araştırmaların sonuçları	Sayı	Yüzde ¹
Ailelerin, tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemlerinin çocuklarının genel sağlık durumlarına, iyilik haline ve yaşam kalitelerine olumlu etkileri olduğunu düşündükleri ²	14	87.5
Tamamlayıcı ve alternatif tıp kullanımının anne ve babaların yaş ve öğrenim durumu gibi çeşitli sosyodemografik değişkenlerle ilişkili olduğu ³	5	31.2
Tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemlerinin kullanımında inançların etkili olduğu ⁴	3	18.7
Araştırmalarda, tamamlayıcı ve alternatif tıp uygulamalarının karşılanamayan bir gereksinimden kaynaklanıyor olabileceği	2	12.5
Doktorların hastaların ve ailelerinin alternatif yöntemlere yöneldiklerinden haberdar olmadıkları (%30.0-55.0) ve tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemlerin olası sonuçlarını bilmedikleri	2	12.5

¹Yüzdeler makale sayısı (16) üzerinden alınmıştır.

²Fonksiyonel hastalıklarda organik hastalıklara göre daha fazla kullanıldığı saptanmıştır.

³Gelir ve öğrenim durumu arttıkça kullanım alternatif ve tamamlayıcı tıp uygulamalarını kullanım artmaktadır. 19-65 yaş arasında kullanım diğer yaş gruplarına göre daha fazla olarak saptanmıştır.

⁴Çinli ve Budist olmanın alternatif ve tamamlayıcı yöntem kullanımını artırdığı saptanmıştır.

Tablo V. PubMed’de yayınlanmış çocuklarda tamamlayıcı ve alternatif tıp konulu makalelerin önerilerinin dağılımı (2008).

Araştırmaların önerileri	Sayı	Yüzde ¹
Doktorların çoğunun hastalarının tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemlerine yöneldiklerinden yeterince haberdar olmadıkları ve bu yöntemlerin olası sağlık sonuçlarını bilmeleri gerektiği	3	18.7
Tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemlerinin etkisini değerlendirecek araştırmalara ihtiyaç olduğu	3	18.7
Tamamlayıcı ve alternatif tıp uygulamalarının etkinliğinin düşük olduğu ve kullanılmasının önüne geçilmesi gerektiği	2	12.5
Tamamlayıcı ve alternatif tıp uygulamalarında ulusal merkezlerin kurulması ve uygulamaların standart hale getirilmesi gerektiği	1	6.2

¹Yüzdeler makale sayısı (16) üzerinden alınmıştır.

Tablo VI. PubMed'de yayınlanmış çocuklarda tamamlayıcı ve alternatif tıp konulu makaleler (2008).

Makale Adı	Dergi Adı	Araştırmacılar	Amaç	Yöntem	Bulgular	Sonuç ve Öneriler
Lactobacillus therapy for acute infections diarrhea in children: a meta-analysis (6)	Pediatrics. 2002 Apr; 109 (4): 678-84	Van Niel CW, Feudtner C, garrison MM, at all.	Akut ishali olan çocuklarda laktobasil kullanımının ishal üzerine olan etkisinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.	Konu ile ilgili randomize kontrollü ve kör çalışmaları ile meta analiz yapılmıştır. Bulunan 26 çalışmanın 9'u araştırılmaya dahil edilmiştir.	Laktobasil kullanımlarında kontrol grubuna göre ishal süresini 0,7 gün (güven aralığı:0,3-1,2), sıklığını ise 1,6 kat (güven aralığı:0,7-2,6) daha az gördüğü saptanmıştır.	Laktobasil akut ishali çocuklarda güvenli ve etkilidir.
Survey of pediatric complementary and alternative medicine use in health and chronic illness (7)	Arch Dis Child. 2006 Feb; 91(2): 73-4	McCann LJ, Newell SJ.	Kronik hastalığı olan ve olmayan çocuklarda tamamlayıcı ve alternatif tıp uygulamalarının kullanımını karşılaştırılması amaçlanmıştır.	Serebral palsisi, inflamatuvar bağırsak hastalığı ve kanseri olan 25'er çocuk, 25 sağlıklı çocukla tamamlayıcı ve alternatif tıp uygulamaları açısından karşılaştırılmıştır.	Kronik hastalığı olan çocuklarda doktorların bilgisi dışında üç kat daha fazla tamamlayıcı ve alternatif tıp uygulamalarına başvurduğu saptanmıştır.	Tamamlayıcı ve alternatif tıp uygulamalarının uzun dönem ve yan etkilerinin aydınlatılması gerekmektedir. Hekimlerin de bu uygulamalar konusunda literatür bilgisinin olması gerekmektedir. Bu uygulamalara yeni kontrol ve düzenlemelerin getirilmesi gerekmektedir.
Parental perceptions and use of complementary and alternative medicine practices for children with autistic spectrum disorders in private practice (8)	J Dev Behav Pediatr. 2006 Apr; 27 (2 Suppl):S156-61	Harrington JW, Rosen L, Garnecho A, at all.	Tamamlayıcı ve alternatif tıp kullanımındaki inanç ve uygulamaları anlamak amaçlanmıştır.	Amerika'daki iki özel kliniğe başvuran ASD'li çocukların anneleri ile kendilerinin dolduracağı 6 sayfalık bir anket posta yolu ile iletilmiştir. Kişilere bazı sosyodemografik özellikler, çocuğun hastalıklı ve tamamlayıcı ve alternatif tıp kullanımını konu alan sorular yöneltilmiştir.	Hastaların %95'i herhangi bir tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemi kullanmakta olduğu saptanmıştır. Katılımcıların %44'ü bu yöntemleri hekim ve hemşirelerin önerdiğini ifade etmiştir.	Ailelerin tamamlayıcı ve alternatif tıp uygulamaları ve bu konudaki inancı sağlık personeli tarafından tartışılmaya başlanmıştır.
Use of complementary and alternative medicine by pediatric patients with functional and organic gastrointestinal diseases: results from a multicenter survey (11)	Pediatrics. 2008 Aug; 122(2): e446-51.	Vlieger AM, Blink M, Tromp E, at all.	Gastrointestinal hastalıklarda kullanılmak ve hastaların araştırmaya katılma konusundaki belirleyicileri tanımlamak amaçlanmıştır.	Hollanda'da 9 hastanenin pediatrik gastroenteroloji kliniğine başvuran 749 çocuk, araştırmaya dahil edilmiştir. Gastrointestinal hastalıkları, ilaç kullanımı, sağlık durumu, geçmiş ve gelecekte tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemlerini kullanma durumu, kullandıktan sonra karşılaşılanlar, bu konuda araştırmaya gerek olup olmadığı sorulmuştur.	Tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemlerini kullanma sıklığı %37,6. Fonksiyonel GIS hastalıklarında organik hastalıklardan daha fazla kullanıldığı saptanmıştır. 11 yaş ve altında olma, koruyucu tedavilerin etkilerinin az görülmesi tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemlerinin kullanımı belirleyen faktörlerdir.	Çocuklarda tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemlerini kullanımında yeterli kanıt bulunmamakta ve acilen bu alanda yeni araştırmalara ihtiyaç vardır.

Tablo VI. (devamı) PubMed'de yayınlanmış çocuklarda tamamlayıcı ve alternatif tıp konulu makaleler (2008).

Makale Adı	Dergi Adı	Araştırmacılar	Amaç	Yöntem	Bulgular	Sonuç ve Öneriler
Use of complementary and alternative medicine in children with type 1 diabetes mellitus- prevalence, patterns of use, and costs (12)	Pediatr Diabetes. 2008 Jun; 9(3 Pt 1): 228-35.	Dannemann K, Hecker W, Haberland H, at all.	Tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemlerini kullanma prevalansı, allellerin uygulamaların etkinliği, maliyeti açısından değerlendirilmeleri amaçlanmıştır.	Almanya'da 4 pediatri merkezine başvuran tip 1 diyabetli çocukların ailelerine gözlem altında anket uygulanmıştır.	346 ailenin %65.9'u araştırmaya katılmıştır. Katılımcıların %18.4'ü bir ya da daha farklı uygulamala kullanmaktadır. En yaygın kullanılan homeopathy (%14.5). Ailenin geliri ve öğrenim durumu artıktıkça alternatif yöntem kullanımı artmaktadır (p < 0.05). İyilik halinin arttığını düşünen %92.1, yan etkinin az olduğunu düşünen %55.2'dir. Alternatif yöntem kullanma maliyeti ise 100-5000 euro arasında değişmektedir.	Tip 1 diyabetli çocuklarda alternatif yöntem kullanımı erişkinlere göre daha az olarak saptanmıştır. Alternatif tıp yöntemlerinin kullanımının iyilik hali, yaşam kalitesini etkileyen bir rolü olduğu sonucuna varılmıştır.
An effect size analysis of pharmacologic treatments for generalized anxiety disorder (13)	JPsychofarmacol. 2007 Nov; 21(8): 864-72	Hidalgo RB, Tupler LA, Davidson JR.	Psikiyatrik ilaçların etki büyüklüğünün karşılaştırılması amaçlanmıştır.	21 plasebo kontrollü çalışmada etki büyüklüğü araştırılmıştır. MEDLINE ve PsycINFO veri tabanı taranmış, 1987 ve 2003 arasındaki araştırmaların araştırmacıları ile iletişime geçilmiştir.	Çocuk ve yetişkinlerde erişkinlere göre, geleneksel ilaçların tamamlayıcı ve alternatif yöntemlere karşı etkinliğinin daha fazla olduğu saptanmıştır (p<0.001).	Tamamlayıcı ve alternatif tıp uygulamalarının sonuçları plaseboya göre daha kötü olarak saptanmıştır.
Factors influencing complementary and alternative medicine use in a multisite pediatric oncology practice (14)	J Pediatr Hematol Oncol. 2007 Oct; 29(10): 705-8.	Nathanson J, Sandler E, Ramirez-Garnica G, Wiltout SA.	Pediyatrik onkoloji alanında tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemlerinin kullanımını etkileyen faktörleri değerlendirmek amaçlanmıştır.	Amerikada iki eyalette onkoloji hastanelerinde tedavi gören 274 çocuğun kendisi ve ailesi araştırmaya dahil edilmiştir. Prevalans ve tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemlerinin kullanımını ile ilişkili faktörler değerlendirilmiştir.	Tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemlerini kullanma prevalansı çocuklarda %24.5, allellerinde %66.7 olarak saptanmıştır. Ailelerin kullanımını arttırtıkça çocuklarına da kullanımı artmaktadır (OR=33.3 p<0.01).	Klinisyenler çocuklarda tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemlerinin kullanımını dikkate almalıdır. Tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemleri için ulusal merkezler kurulmalı ve kullanımında standartların geliştirilmesi gerekmektedir.
Hypnosis for nausea and vomiting in cancer chemotherapy: a systematic review of the research evidence (15)	Eur J CancerCare (Engl). 2007 Sep; 16(5): 402-12.	Richardson J, Smith JE, McCall G, Richardson A, Pilkington K, Kirsch I.	Kanser kemoterapisi kaynaklı bulantı ve kusma için hipnozun etkinliğini değerlendirmek amaçlanmıştır.	MEDLINE, EMBASE, CINAHL, PsycINFO ve Cochrane Library veri tabanları taranmıştır. Mart 2005'e kadar yayınlanmış makaleler araştırmaya dahil edilmiştir. Randomize kontrollü çalışmalarla meta analiz yapılmıştır.	Hipnozun 6 tane randomize kontrollü çalışmada alternatif tıp uygulamalarının kemoterapi kaynaklı bulantı ve kusmada etkili olduğu gösterilmiştir. Çalışmaların beşi çocuklar üzerinde yapılmıştır. Meta analiz çalışması bu etkinin en azından bilişsel davranış terapi gibi etkisi olduğunu göstermiştir.	Hipnoz özellikle erişkinlerde etkili, kabul edilebilir ve uygulanabilir. Yapılacak çalışmalarda hipnotik müdahalelerin değerlendirilmesi gerekmektedir.

Tablo VI. (devamı) PubMed'de yayınlanmış çocuklarda tamamlayıcı ve alternatif tıp konulu makaleler (2008).

Makale Adı	Dergi Adı	Araştırmacılar	Amaç	Yöntem	Bulgular	Sonuç ve Öneriler
Complementary and alternative therapy use in adult survivors of childhood cancer: a report from the Childhood cancer (16)	Pediatr Blood Cancer. 2008 Jan; 50(1): 90-7.	Mertens AC, Sencer S, Myers CD, Recklitis C, Kadan-Lotick N, Whitton J, Marina N, Robison LL, Zeltzer L.	Çocukluk ve adolesan dönemi kanserlerde tamamlayıcı ve alternatif tıp uygulamalarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır.	Bir kohort araştırması olan çocukluk çağı kanser çalışması kapsamında tamamlayıcı ve alternatif tıp uygulamaları izlenmiş ve değerlendirilmiştir.	Kanserli çocukların %39,4'ü, kardeşlerinin ise %41,1'i tamamlayıcı ve alternatif tıp kullanmaktadır. Uzun süre ağrısı olanlarda tamamlayıcı ve alternatif tıp kullanımını 1.5 (1.3-1.7) kat, son iki yıldır hekime başvuranlarda 1.6 kat (1.4-1.8) daha fazla olduğu saptanmıştır. Genel sağlığını çok iyi ve iyi olarak tanımlayanlarda tamamlayıcı ve alternatif tıp uygulamalarını kullanma yüzdesi 0.8 (0.7-0.9) kat daha az olarak saptanmıştır.	Hayatta kalım tamamlayıcı ve alternatif yöntemleri kullanılanlar ile kullanmayanlarda benzer olarak saptanmıştır. Bu popülasyonda karşılanamayan sağlık gereksimini araştırmaya ihtiyaç vardır.
Use of complementary and alternative medicine pediatric oncology patients in Singapore (17)	Ann Acad Med Singapore. 2006 Nov; 35(11): 753-8.	Lim J, Wong M, Chan MY, Tan AM, Rajalingam V, Lim LP, Lou J, Tan CL.	Pediyatrik kanser hastalarında tamamlayıcı ve alternatif tıp uygulamalarını kullanma sıklığı ve belirleyicileri tanımlamak amaçlanmıştır.	Kadın ve Çocuk Hastanesine başvuran 73 pediyatrik kanser hastası ile yüz yüze görüşülmüştür. Tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemlerinin hangilerinin kullanıldığı, gönüllülükleri, karşılaşılan yan etkileri, yöntemlere harcanan paranın miktarı ile ilgili sorular sorulmuştur.	Hastaların 2/3'ü tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemlerini kullandığı saptanmıştır. En sık olarak beslenme değişiklikleri, bitkisel çaylar ve kuş yumurtaları en sık kullanılan yöntemler olarak saptanmıştır. Çimni olmak, Dudist ya da Tao inancına sahip olmak, yöntemlerine etkinliğine olan inanç, tedavilerden memnun olmamak tamamlayıcı ve alternatif tıp kullanma konusunda temel belirleyiciler olarak saptanmıştır. Anne babaların %55.1'i doktorlarına bu konuda danışmadıkları saptanmıştır.	Hekimlerin tamamlayıcı ve alternatif tıp uygulamaları konusunda haberdar olmaları, potansiyel yan etkilerini bilmeleri gerekmektedir.
Comparison of complementary and alternative medicine use: reason and motivations between two tertiary children's hospital (18)	Arch Dis Child. 2006 Feb; 91(2): 153-8. Epub 2005 Sep 15.	Cincotta DR, Crawford NW, Lim A, Cranwick NE, Skull S, South M, Powell CV.	İki tane çocuk hastanesinde tamamlayıcı ve alternatif tıp uygulamalarının kullanıma sıklığını, sonuçlarını, gönüllülüklerini ve algılarını saptanmak amaçlanmıştır.	İki hastanede sırasıyla 500 ve 503 çocuğa yüz yüze görüşme yöntemi ile anket uygulanmıştır.	Her iki hastanede tamamlayıcı ve alternatif tıp uygulamaların kullanıma sıklığı, kullanılan uygulamaya tipleri birbirinden anlamlı derecede istatistiksel olarak farklı bulunmuştur.	Tamamlayıcı ve alternatif tıp uygulamalarının kullanılmadığı farklı sıklıkların nedeni sosyokültürel, gönüllülük, ulaşılabilirlik ve tutum farklılıklarından kaynaklanabilir.

Tablo VI. (devamı) PubMed'de yayınlanmış çocuklarda tamamlanmış ve alternatif tıp konulu makaleler (2008).

Makale Adı	Dergi Adı	Araştırmacılar	Amaç	Yöntem	Bulgular	Sonuç ve Öneriler
A phase I study on the feasibility of an acupuncture/hypnosis intervention on for chronic pediatric pain (19)	J Pain Symptom Manage. 2002 Oct; 24(4): 437-46.	Zeltzer LK, Tsao JC, Stelling C, Powers M, Levy S, Waterhouse M.	Kronik pediatrik ağrıda akupunktur ve hipnoz etkinliğini değerlendirmek amaçlanmıştır.	6-18 yaşlarındaki 21 kız çocuğu 6 hafta boyunca akupunktur ve 20 dakikalık hipnoz yapılmıştır. Uygulama öncesi ve sonrası değerlendirilmiştir.	Hastaların %90'ı tedaviyi tamamlamıştır. Tedavi sürecinde hiç bir yan etkiyle karşılaşılmadığı saptanmıştır. Çocuklar ve ailesi ağrıların anlamlı olarak azaldığını ifade etmişlerdir. Çocukların tedavi süresince aksiyetlerinin azaldığı saptanmıştır.	Kombine akupunktur ve hipnozun, çocuklarda kronik ağrıyı azaltmak için etkili edilebilir ve uygulanabilir olduğu sonucuna varılmıştır.
Use of complementary and alternative medicine among primary care patient (20)	Fam Pract. 1998 Oct; 15(5): 411-4	Kirai E, Vinker S, Sandiuk A, Hornik O, Zeltzer C, Gaver A.	İsrail'de tamamlayıcı ve alternatif tıp uygulamalarını kullanımını değerlendirmek amaçlanmıştır.	İki adet birinci basamak sağlık çalışanı 408 hasta ile konu ile ilgili anket uygulanmıştır.	Katılımcıların %18.7'si geçmişte en az bir kez tamamlayıcı ve alternatif tıp uygulaması kullandığını ifade etmiştir. 0-19 ve 65 yaş üzeri kişilerin diğer yaş gruplarına göre bu uygulamaları daha az kullandığı, erişkin ve yüksek öğrenim düzeyine sahip kişilerin diğerlerine göre daha fazla kullandıkları, en sık kullanılan uygulamanın homeopati ve refleksoloji olduğu, kas iskelet ve solunum sistemi şikayetlerinin en sık başvurma nedeni olduğu saptanmıştır.	Tamamlayıcı ve alternatif tıp kullanımını İsrail'de yaygın olarak saptanmıştır.
A double-blind, controlled clinical trial of homeopathy an analysis of lunar phases and postoperative outcome (21)	Arch Dermatol. 1998 Nov; 134(11): 1368-70	Smolle J, Prause G, Kerl H.	Alternatif tıp uygulayıcıları tarafından ifade edilen iki iddialı değerlendirme amaçlanmıştır.	Çocuklarda homeopati ve lunar faz konulu plasebo kontrollü çift kör bir çalışma ve cerrahi sonrası hastaları ile bir kohort çalışması yapılmıştır. Homeopati açısından 60 gönüllü dermatoloji hastası, lunar faz açısından 14,970 anestezi bölümüne götürülmüş hasta çalışmaya alınmıştır.	İki alternatif tıp yöntemi bilimsel metotlarla test edilmiştir. Bu iki yöntem de bilimsel olarak kanıtlanamamıştır.	Alternatif ve tamamlayıcı tıp uygulamaları ifade edildiği kadar uygun olmayan, olumsuz sonuçlara neden olan yöntemlerdir.

Tablo VI. (devamı) PubMed'de yayınlanmış çocuklarda tamamlayıcı ve alternatif tıp konulu makaleler (2008).

Makale Adı	Dergi Adı	Araştırmacılar	Amaç	Yöntem	Bulgular	Sonuç ve Öneriler
Complementary and alternative medicines taken by cancer patients (22)	Bull Cancer. 2007 May 1; 94(5): 483-8	Simon L, Prebay D, Beretz A, Bagot JL, Lobstein A, Rubinstein I, Schraub S	Kanser hastalarının tamamlayıcı ve alternatif tıp uygulamaları konusundaki yaklaşımlarını saptamak amaçlanmıştır.	Bir çocuk, bir erişkin iki hastaneden 224 kanser hastası ve bir özel klinikte kemoterapi gören kanser hastalarına tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemleri ile ilgili sorular yöneltilmiştir.	Kanser hastalarının yaklaşık %28'i bir ya da daha fazla tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemi kullandığı saptanmıştır. Özellikle homeopati (%60), diyet destekleri (%44), ökseotu (%40), daha az olarak da akupunktur ve diğer yöntemlerin kullanıldığı saptanmıştır. Kemoterapi sonrası 4-5. aylarda kullanılmaya başlandığı ve hastaların tamamının kemoterapiyi bırakmak istemediği, kullananların %30'unun doktorunun haberdar olmadığı saptanmıştır. Kadın ve 30-50 yaş arasında olmak ile tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemlerini kullanıyor olmak arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır.	Bu çalışma sonuçları Avrupa'da yapılan diğer çalışma sonuçları ile benzerdir.
Availability and use of palliative care and end-of-life services for pediatric oncology patients (23)	J Clin Oncol. 2008 Oct 1; 26(28): 4646-50.	Johnston DL, Nagel K, Friedman DL, Meza JL, Hurwitz CA, Friebert S.	Çocuk onkoloji grubu enstitülerinin tamamlayıcı ve alternatif tıp koşullarını değerlendirmek amaçlanmıştır.	2005 yılında 232 tane çocuk onkoloji grubu enstitülerinin tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemlerini sunma konusundaki alt yapısı değerlendirilmiştir.	Enstitülerin %81'ine ulaşılmıştır. Palyatif bakım enstitülerinin %58'inde, ağrı hizmeti %90'ında, psikososyal destek hizmeti %80'inde, yas programları %59'unda bulunmaktadır. Tamamlayıcı ve alternatif tıp uygulamalarının enstitülerin %39'unda bulunduğu saptanmıştır. Bir çok hizmetin ulaşılabilir ancak hastalar tarafından yeterince kullanılmadığı saptanmıştır.	Hastaların palyatif bakım enstitülerini kullanmalarının önündeki engelleri anlamak gerekmektedir.

Değerlendirmeye alınan makalelerin büyük bir kısmının son üç yıl içinde yayınlandığı saptanmıştır. Çocuklarda tamamlayıcı ve alternatif tıp uygulamalarını konu alan çalışmaların sayıca az olmasının yanında son yıllarda artış göstermesi dikkat çekicidir. Bu durum bebek ve çocuklarda tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemlerinin kullanımının arttığını gösteren çalışmaların yayınlanmaya başlaması ve araştırmaların gerekçelerinde konu ile ilgili bilginin ne denli yetersiz olduğunun belirtilmesinden kaynaklanıyor olabilir^{22,24,25}.

Çalışmaların çoğunun tanımlayıcı tipte ve kliniklere başvuranlar üzerinde yapıldığı görülmektedir. Çalışmalarda tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemlerinin uygulanma sıklığı, bu yöntemlere başvurma nedenleri, yöntemlerin etkinliği ve çocukların ailelerinin yöntemleri kullanma ile ilgili görüşleri tanımlanmaya çalışılmıştır. Ancak kanıta dayalı tıp yaklaşımı içinde araştırma yöntemleri geçerlilik ve güvenilirlik düzeyine göre dört gruba ayrılmaktadır. En üst düzeyde meta-analizler, sistematik derlemeler ve randomize kontrollü çalışmalar bulunmaktadır²⁶. Tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemlerini konu alacak çalışmaların kanıta dayalı tıp yaklaşımı içinde en üst düzeyde kanıt sağlayacak biçimde planlanması ve yapılması gerektiği düşünülmektedir.

Araştırmaya alınan çalışmaların çoğunun amacı tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemlerinin kullanılma sıklığı ve çeşitli sağlık sorunları ve ilaç yan etkilerini azaltmak üzere etkili olma durumunun belirlenmesidir. Araştırmaların yaklaşık tamamının çeşitli kliniklere başvuran hastalar üzerinde yapılmıştır. Araştırmaların evreni açısından ulaşılan kişiler tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemlerini kullanma sıklığını gerçekte yansıtmadığı ve topluma genellenemeyeceğini düşünülmektedir. Ayrıca araştırmaların üçte birinde amaç ailelerin çocukları için tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemlerine başvurma nedenlerini tanımlamaktır. Bu nedenlerin başında anne-babaların inançları ve karşılanamayan gereksinim sayılmaktadır. Kişilerin içinde yaşadıkları inanç sistemlerinin tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemlerinin kullanımına hangi dinamiklerle neden olduğunu gösteren çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır^{7,15}. Bu araştırmaların bulgularının kullanılarak ailelerin bu uygulamaları kullanmadan önce kanıta dayalı yaklaşımı konusunda bilinçlendirilmesi gerektiği

belirtilmektedir. Bir diğer başvuru nedeni olarak belirlenen karşılanamayan gereksinimin modern tıbbın açıklayamadığı bazı sağlık sorunları ve tam tedavi ile sonuçlanamayan durumlardan kaynaklandığı düşünülmektedir.

Araştırma bulgularına göre çocuklarda tamamlayıcı ve alternatif tıp kullanılma yüzdesi oldukça yüksektir. Son dönemde yapılan çalışmalar yaygın tıbbi sorunların çözümü için Alman kadınların %70'inin, erkeklerin ise %54'ünün, Fransa'da yapılan bir çalışmada kişilerin %49'unun, Hollanda da ise %20'sinin tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemlerinin kullanıldığı gösterilmiştir^{22,24,25}.

Araştırmaya alınan 16 çalışmanın 14'ünde (%87,5) ailelerin çocuklarına tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemlerinin uygulanması sonucunda, çocukların genel sağlık durumları ve iyilik hallerinde olumlu değişiklikler olduğunu düşündükleri sonucuna varılmıştır. Bu sonucun ailelerin ifadelerine dayalı ve bir gözlemden ibaret olduğu düşünülmektedir. Kanıta dayalı tıp yaklaşımı çerçevesinde tamamlayıcı ve alternatif tıp uygulamalarının kişinin genel sağlık ve iyilik haline olan etkilerinin uygun epidemiyolojik yöntemlerle araştırılması gerektiği düşünülmektedir^{9,21,27}.

Araştırmaya dahil edilen çalışmaların önemli bir kısmında doktorların çoğunun hastalarının tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemlerini kullandıklarından haberdar olmadıkları ve bu yöntemlerin olası sağlık sonuçlarını bilmeleri gerektiği önerisinde bulunulmuştur. Hekimlerin sıklıkla kullanılan tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemlerini, yöntemlerin kullanılma nedenlerini, biyolojik ve sosyal etkilerin neler olduğunu ve sağlık üzerine olan etkilerini bilmesi gerektiği düşünülmektedir^{16,17}.

Çocuk bakımı sırasında da alternatif tıp uygulamaları ile karşılaşılabilir. Özellikle çocukların tedavisinde ilaç kullanmak istemeyen aileler alternatif tıp yaklaşımını kullanarak çocuklarının rahatsızlıklarını gidermeyi tercih etmektedirler. Bunun yanında hekimlerin de çeşitli uygulamaları önerdikleri görülmektedir. Örneğin, hem toplumda hem de sağlık personeli tarafından bebeklik döneminde sık olarak sorun olarak ortaya çıkan infantil kolik için rezene çayı ve papatya çayı önerilmektedir. Capasso ve arkadaşlarının²⁸ yaptığı fare deneyi çalışmasında farelere içinde papatya, oğulotu ve rezene bulunan bitki karışımı verilmiş, papatya

ve oğulotu kolik için etkili bulunurken rezene bağırsak hareketlerini azaltmamıştır. Çalışma sonunda bu çayların infantil kolik çalışmaları için kullanılabilmesi önerilmiştir. Savino ve arkadaşlarının²⁹ yaptığı benzer çalışmalarda bitki karışımının ilaç öncesi denenebileceği ve yeni çalışmaların yapılması gerektiği ifade edilmiştir. Alexandrovich ve arkadaşlarının²⁷ yaptığı çalışmada ise infantil kolik tanısı alan bebeklerde rezene çayı kullanımının herhangi bir yan etkiye neden olmadığı gözlenmiştir. Alternatif tıp uygulamalarının randomize kontrollü çalışmalar ile başarılı olduğunun gösterilmesi uygulanması açısından pozitif bir ilerleme olarak düşünülmektedir. Ancak, bu tür çalışmaların literatürde çok daha yeni olarak yer almaya başladığı görülmektedir.

Sonuç olarak, tamamlayıcı ve alternatif tıp konusunda henüz toplumun nasıl bir uygulama içinde olduğu değerlendirilmesine yönelik makaleler yayımlanmıştır. Oysa, tamamlayıcı ve alternatif tıp uygulamalarının kanıt dayalı olmasına ilişkin araştırma bulguları oldukça sınırlı sayıdadır. Toplum içinde yaygın olarak kullanılan tamamlayıcı ve alternatif tıp uygulamalarının kanıt dayalı tıp alanında kabul edilmesine ilişkin çalışmaların yapılmasına gereksinim vardır.

KAYNAKLAR

1. World Health Organization. Legal Status of Traditional Medicine and Complementary/Alternative Medicine: A Worldwide Review, 2001.
2. Kanıt Dayalı Tıp ve The Cochrane Collaboration. McMaster University Canada. www.ulakbim.gov.tr/cabim/ekual/toplantı4/cochrane.ppt. Erişim Tarihi: 29 Eylül 2008.
3. webNatural,http://www.webnaturel.com/index.asp?alt_cat_id=102&cat_id=4&ayrintiid=1400 Erişim Tarihi: 28 Eylül 2008.
4. Yeşilada E. Hekim, alternatif tedavi ve modern tıp. STED 2002; 11 (6): 223-225.
5. Leung PC. Evidence-based alternative medicine. HKMJ 2001; 7 (4): 332-333.
6. Van Niel CW, Feudtner C, Garrison MM, Christakis DA. Lactobacillus therapy for acute infectious diarrhea in children: a meta-analysis. Pediatrics 2002; 109: 678-684.
7. McCann LJ, Newell SJ. Survey of pediatric complementary and alternative medicine use in health and chronic illness. Arch Dis Child 2006; 91: 173-174.
8. Harrington JW, Rosen L, Garnecho A, Patrick PA. Parental perceptions and use of complementary and alternative medicine practices for children with autistic spectrum disorders in private practice. J Dev Behav Pediatr 2006; 27 (Suppl): 156-161.
9. Kalaça S. Kanıt dayalı tıp. http://tip.marmara.edu.tr/ppt/KDT.pdf. Erişim Tarihi: 29 Eylül 2008.
10. Derebek E. Kanıt dayalı tıp nedir? http://kisi.deu.edu.tr/erkan.derebek/evidence%20based%20medicine.html
11. Vlioger AM, Blink M, Tromp E, Benninga MA. Use of complementary and alternative medicine by pediatric patients with functional and organic gastrointestinal diseases: results from a multicenter survey. Pediatrics 2008; 122: 446-451.
12. Dannemann K, Hecker W, Haberland H, et al. Use of complementary and alternative medicine in children with type 1 diabetes mellitus - prevalence, patterns of use, and costs. Pediatr Diabetes 2008; 9: 228-235.
13. Hidalgo RB, Tupler LA, Davidson JR. An effect size analysis of pharmacologic treatments for generalized anxiety disorder. J Psychopharmacol 2007; 21: 864-872.
14. Nathanson I, Sandler E, Ramírez-Garnica G, Wiltrout SA. Factors influencing complementary and alternative medicine use in a multisite pediatric oncology practice. J Pediatr Hematol Oncol 2007; 29: 705-708.
15. Richardson J, Smith JE, McCall G, Richardson A, Pilkington K, Kirsch I. Hypnosis for nausea and vomiting in cancer chemotherapy: a systematic review of the research evidence. Eur J Cancer Care 2007; 16: 402-412.
16. Mertens AC, Sencer S, Myers CD, et al. Complementary and alternative therapy use in adult survivors of childhood cancer: a report from the Childhood Cancer Survivor Study. Pediatr Blood Cancer 2008; 50: 90-97.
17. Lim J, Wong M, Chan MY, et al. Use of complementary and alternative medicine in paediatric oncology patients in Singapore. Ann Acad Med Singapore 2006; 35: 753-758.
18. Cincotta DR, Crawford NW, Lim A, et al. Comparison of complementary and alternative medicine use: reason and motivations between two tertiary children's hospitals. Arch Dis Child 2006; 91: 153-158.
19. Zeltzer LK, Tsao JC, Stelling C, Powers M, Levy S, Waterhouse M. A phase I study on the feasibility of an acupuncture/hypnosis intervention for chronic pediatric pain. J Pain Symptom Manage 2002; 24: 437-446.
20. Kitai E, Vinker S, Sandiuk A, Hornik O, Zeltzer C, Gaver A. Use of complementary and alternative medicine among primary care patients. Fam Pract 1998; 15: 411-414.
21. Smolle J, Prause G, Kerl H. A double-blind, controlled clinical trial of homeopathy and an analysis of lunar phases and postoperative outcome. Arch Dermatol 1998; 134: 1368-1370.
22. Simon L, Prebay D, Beretz A, et al. Complementary and alternative medicines taken by cancer patients. Bull Cancer 2007; 94: 483-488.
23. Ann CM, Sencer S, Myers CY, et al. Availability and use of palliative care and end-of-life services for pediatric oncology patients. J Clin Oncol 2008; 26: 4646-4650.
24. Ries LA, Harkins D, Krapcho M, et al. SEER Cancer Statistics Review, 1975-2003. Bethesda, MD: National Cancer Institute, 2006.

25. Mertens AC, Yasui Y, Neglia J, et al. Late mortality experience in five-year survivors of childhood and adolescent cancer: The Childhood Cancer Survivor Study. *J Clin Oncol* 2001; 19: 3163-3172.
26. Kanıta dayalı tıp-evidence based medicine. [http://www.authorstream.com/presentation/prml-68835-kan-ta-dayal-evidence-based-medicine-medical-doctor-education-ppt-powerpoint/\(17/01/2009\)](http://www.authorstream.com/presentation/prml-68835-kan-ta-dayal-evidence-based-medicine-medical-doctor-education-ppt-powerpoint/(17/01/2009)).
27. Alexandrovich I, Rakovitskaya O, Kolmo E, Sidorova T, Shushunov S. The effect of fennel (*Foeniculum Vulgare*) seed oil emulsion in infantile colic: a randomized, placebo-controlled study. *Altern Ther Health Med* 2003; 9: 58-61.
28. Capasso R, Savino F, Capasso F. Effects of the herbal formulation ColiMil on upper gastrointestinal transit in mice in vivo. *Phytother Res* 2007; 21: 999-1101.
29. Savino F, Capasso R, Palumeri E, Tarasco V, Locatelli E, Capasso F. Advances on the effects of the compounds of a phytotherapeutic agent on upper gastrointestinal transit in mice *Minerva* 2008; 60: 285-290.